

Муниципальное казенное общеобразовательное учреждение
«Средняя общеобразовательная школа №1»
с. п. В-Балкария Черекского района КБР
361813 с. В-Балкария. ул. Таулуева 93 тел. 79-2-48, 79-2-25

**Доклад на конференции,
посвященной 60-летию со дня смерти
К.Мечиева**

**«Жашадым, жанды
отум...»**

**Учительница балкарского языка и литературы
Атабинва З.А.**

«Жашадым, жанды отум...»

Мен Огъары Малкъарны орта школунда малкъар тил бла малкъар адабиятны устызы болуп ишлейме. Дерслеримде, бир амал болуп, биз-

ни таулу акъылманланы (неда башха жазычуланы) чыгъармаларындан келде тутарча сезлерин сабийле эслерине алып, керек заманда ала-ны айтып хайырланырча, юретирге кюрешеме.

Мени келюмде болгъан затланы башхала айта тургъан эселе да, мени атым шендюге дери басма ишде хазна керюндеген эсе да, анга мени кызгъан жерим да жокъ эди, алай бу арт заманда радиогъа да тынгылай, телевизоргъа да къарай, газетле да окъуй турама да, эсиме бир зат келеди. Бизни жаш заманыбызда къарт адамгъа уллу селешген, кыз тыширыгъа керексиз (лакъырда болса да) сезле ай-тхан, жашны-кызыны намысына жетерча селешген - быллай затла бек уллу айыпха санала эдиле. Эртте замандан бери бизни халкъ намыс-лылыгъы, адеплилиги бла белгили бола келгенди. Жарсыугъа, бу-сагъатда жаш телюде немис-адет деген затла къала баргъанча керю-недиле. Аны себепли бусагъатда жаш телюню юретиу ишге бек уллу эс бурулургъа кереклиси кимге да белгилиди. Мен да бу затны юсюн-ден кесими оюму айтыргъа сюеме.

Адетге, кылыкъгъа, намысха юретиу деген затланы юсюнден не кеп айтылса, не кеп иш этилсе да озарыкъ болмаз. Алай кимни юлгю-ге келтирирге боллукъду бусагъатда юретиу ишде деген соруу тууаргъа болады. Барыбыз да билгенликден, алгъаракъ заманлада бу иш бла кебюсюнде комсомол, пионер организацияла кюрешиучю эдиле. Бусагъатда уа ол организацияла чачылып, сабийле кеси алларына къалып къалгъандыла. Бу бек жарсыулу ишди. Аны себепли, не кючю-бюзю да аямай сабийлени тюз ниетли, ариу кылыкълы, адепли, на-мыслы болургъа къолубуздан келгенича юретирге керекбиз.

Бу иште, мен ангылагъаннга кере,
малкъар адабиятны дерслерин
тап хайырланьргъа боллукъду. Бу дерследе кеп юлгюле
да келтирип,
бек уллу юретиу иш бардырыгъа онгла бардыла.

Малкъар адабиятны программасын окъусанг къалай
аламат чыгъар-
маларыбыз бардыла бизни деп келеди
келюнге. Кязимни, Къайсынны,
Танзийляны лирикалары,
Толгъурланы Зейтунну, Теппеланы Алимни,
Шауаланы Хасаанны, дагъыда башхаланы проза чыгъармалары
бу юйре-
тиу иште хайырланьргъа боллукъ
чыгъармаладыла. Бу башда айтыл-
гъан жазуучуларыбызны, башхаланы да чыгъармаларын алып
къарасанг,
аланы хар биринде юретиу иште хайырланьрча
энчи затла табаргъа

боллукъду. Юлгюге Кязим-акъылманны чыгъармаларын алып къарайыкъ.

Поэтни чыгъармачылыгъы бла жашау ызы
бирге байламлыдыла. Бек
биринчи аны кесини жашауу да юлгюдю бизге.

Адамны адам этген ишанлары недиле? Туугъан жерине,
Ата журту-
на суймеклиик; халкъына, жамауатына ашхылыкъ излемеклик;
тенг-
лик-шуехлукъ деген ангыламы болмакълыкъ;
суймеклик сезими, жо-
рек жазыкъсынуу болмакълыкъ, дагъыда кесинден
къарыулуну аллында
тобукъ бюкмегени, кесинден къарыусузну тюртгюн этмеу
дегенча ал-
лай затла.

Быланы барысын да биз Кязимни къуру назмуларында
угъай, жашау ызын тинте туруп, аны
юсюнде болгъанларын ангылай-
быз. Сабийлени да бу затлагъа сейирлерин есдюрюрге борчлубуз.

Алайдыда, сабийлени биринчиден туугъан жерин,
жамауатын сюер-
ге юретирге керекди. Мечю улуну
чыгъармаларын окъута туруп а,
биз аны къуш уясы кибик бийикде
орналгъан Шыкъысына суймеклигин
кеп назмусунда керюрге боллукъбуз. Кязимни
башха назмуларын ай-
тмай, жалан да бу терт тизгинине къарайыкъ.

Арабда, Тюркде да айланып келдим.
Энтда Бызынгыны тауларын кердюм.
Манга хычыуунду барындан эсе
Жарлы жерими къыйы от ийиси.

Бу терт тизгин кеслерине болмагъанча кеп зат сыйындырадыла.

Бу
тизгинледе алай алаамат керюнеди поэтни туугъан
элине сыймеклиги,
жалан да Пушкинни туугъан жерине атап жазгъан назмулары
бла тен-
гледирирге боллукъду ("...любовь к
родному пепелищу, любовь к
отеческим гробам"), неда Тургеновну "...и дым Отечества нам
прия-
тен и сладок..." деген сезлери бла. Алай бла
туугъан жерге сый-
мекликни кергюзтюуде Кязимни
бу назмуларындан иги юлгю тапхан
къыйынды, эм алагъа таяна,
окъуучулары бу сезимлерин есдюрюрге
боллукъду, эм керекди. Андан сора, бусагъатда жаш телюде
тенг-
лик-шуехлукъ деген ангыламла тюз жюрютюлмейдиле дерчады. Ол зат-
ла эски бола баргъанча керюнедиле, болмазгъа уа керекдиле. Бу
ан-
гыламлары юсюнден айта туруп, Кязимни юсюнде
болгъан бир алаамат
ышанын айтыргъа боллукъду. Ол да бу
башда айтылгъан ангыламлары
терен болгъаны. Ол жаш заманындан башлап елюп кетгинчи
аны антлы
тенглери, татлы шуехлары
болгъанлай тургъандыла. Ол тенгликни,
шуехлукъну жюрюте билген адам болгъанды. Ол а алаамат
юлгю туюл-
мюдю? Аны Безюлары Чепеллеу-хажи, Асанлары Локъман-
хажи, Къала-
беклары Солтанхамит дегенча тенглерине аталгъан
назмуларын окъуй
туруп, адамны тенглик, шуехлукъ деген
ангыламла бек ахыр жерде
болмагъанларын билдирирге боллукъду.

Бусагъатда биз барыбыз да бек къыйын заманда жашайбыз, аны
се-

бепли заман бизден сабырлыкъны
излейди. Эрттегилиле бош айтхан
болмазла "Сабыр туюбу - сары алтын" деп.

Кязимни да малкъар халкъны ахшы ишанларындан бири -
сабыр-

лыкъгъа аталгъан тизгинлерин окъуюкъ:

Сабыр этген - адам игисид дейим.
Сабыр этген кери болур хатадан,
Кеп селешмез, керексиз текмез къан.
Мени досум - адамлары сабыры.

Къаллай уллу юретиу, акъыл бериу сезим барды бу тизгинледе! Са-бырлыкъ этген адам бир заманда абынмаз.

Андан сора, айтхылыкъ поэтибизни болмагъанча иги ышанларындан бири - акъылында, сезиминде болгъан затланы болгъаныча айтыу, кезбау этмеюу, жарлыгъа билеклик этерге кюрешгени, жорек жа-сыкъсыныуу болгъаны - была бары да Кязимни чыгъармачылыгъын окъу-та туруп хайырланьргъа керекли затладыла, бусагъатда унутула бар-гъан, алай унутургъа жараматгъан ангыламладыла.

Андан сора Кязимни чыгъармаларын юретиу иште хайырлана, бю-тунда абадан класслада суймекликге аталгъан назмуларын айтмай жа-рамаз. Суймеклик - дуняда бек ариу, бек бийик сезимледен бириди. Хар инсанны эртте-кеч болса да, кеп-аз болса да жореклеринде бу сезим къабынады. Алай бусагъатда бу затны юсюнден да кеп тюрлю учуз, керексиз, эриши затла айтылып, кергюзтюлюп да турадыла. Бизни миллетибизге керек болмагъан, бизни адет-къылыгъыбыз бла келишмеген.

Кязимни назмуларын алып, бир-бири ызындан тизип окъусакъ а, ала кеслери сау дуняла боладыла дерчады. Къаллай сейирлик, ариу сезимни юсюнден айтадыла поэтни назмулары. Къаллай алаамат дунягъа чакъырадыла. Адамны бу сезими терен, таза, бийик болсун деп чакъырадыла малкъарлы акъылманны назмулары. Сабийлеге бу те-магъа дерс бере туруп, Кязимни "Санга къайыкъ бла баргъа...", "Къоншубуз, ожакъ тютюнюнг...", "Арбазынга къарай озама...", "Са-лам жаздым санга..." дагъыда башха назмуларын да юлгюге келтирир-ге боллукъду.

Дагъыда бусагъатдагъы жаш тюлюге керекли бир алаамат затны юсюн-ден жазады поэт.

Не заманда да малкъарлы жашла жигитликлери бла, етгюрлюклери бла белгили бола келгендиле. Ол ишанла эр кишини бек иги ишанла-

рындан бирлерине саналадыла. Кязимни назмулары да
жашланы жигит,
етгюр, черчек болургъа чакъырадыла, юретендиле. Аны бла бирге
ке-
си намысларын бийикде тутаргъа, тегереклеринде
адамлагъа да на-
мыс берирге чакъырады поэт. Назмучуну айтыуна кере,
кертида етю
болгъан эр кишиден
кесинден къарыуусузгъа, тиширыугъа, къартха
къол кетюрю, учуз этип селешу дегенча
затла арталлыда болмаз-
гъа керекдиле дейди. Бусагъатда уа уллу-гитче, тиширыу деп
къара-
май кеслерин тапсыз жүрютген жашла, жарсыугъа, аз тюбемейдиле.
Бу
затланы юсюнден гитче классадан башлап юретсек иги болур.
Ма Кязим былай жазады башда айтылгъанны юсюнден:

Жигитлиги, етю болгъан эр киши,
Айтханына узакъ, жуукъ къарагъан,
Эллилеге жарап тургъан хар иши,
Къыйын кюнде къан чериуге баралгъан,-

Аллай жашны эрлик болур негери,
Таукеллиги къая бузар, жол ачар.
Уугъа чыкъса, берю тутар эгери,
Халкъ тынчайыр, анга сабыр танг атар.

Сора бусагъатда хар
миллет кесини ахшы терелерине, адетлерине
(возрождение) уллу эс бургъанда, биз да бу ишден бир
жанына тур-
май,
поэтлени, жазычуланы чыгъармаларын хайырланып, бу ишни
окъутуу-юретиу иш бла терен
байламлыкъда бардырыгъа керекбиз;
сабийлени миллетни сюрте, халкъы ючюн сжелирге
юретирге керек-
биз, халкъны насыбы ючюн кюреширге юретиу - баш
борчубузду. Кя-
зимни назмулары, жашауу да юлгюдюле ол затлагъа.

Халкъ насыбы къайдагъысын билсемед,
Мен, бутларымы ат этип, жетерем.
Арабызда къан ырхыла барса да,
Жюрегими къайыкъ этип етерем!

Дагъыда Мечю улуну хар назмусу,
хар поэмасында да чертиледи
бир зат - ол да адамланы ишни сюрте юретиу, насып иш бла
табыл-

гъанын ангылатыуду. Бусагъатда
жаш телюню кебюсю уа ол затны
унутханы баямды.

Былайда Кязим-хажини "Бузжигит" деген
поэмасын эсте тюшюрмей
жарамаз. Бу поэманы хар сезю - нарт сез кибикди
десек терс бол-
маз. Бузжигитни къарт атасы жашына
этген осуяты Кязимни кесини
халкъына этген осуяты кибикди. Энтда эсибизге тюшюрейик ол
сезле-
ни.

Сен ишни, усталыкъны
Жарыкъ кюннге тенг этип
Жаша, дуняда алагъа
Тенг болгъан зат жокъду деп.

...
Къууанч, бушуу да келир,
Кезиу болалла ала,
Не затла сынасанг да,
Адамлайын къал, балам.

Поэт жерни тутуругъу
ишди, усталыкъды, игиликге талпыныуду,
халаллыкъды дейди.

Ахырында Кязимни бу сезлерин эсте тюшюрюрге сюеме:

"Илячин учар бийикге,
Жалау кереги - кийикге,
Къуш талпынады кекге,
Адам а - игиликге."

Эмда

"Махтау, байлыкъ да кетер.
Кертилей къал тюзлюкге.
Дуняда бир зат жетмейди
Халаллыкъгъа, игиликге."

Игилик излеген
адам игиликге тюбейди дейдиле. Келигиз Кязим-хажини, бирси жазычуларыбызны чыгъармаларын да юлгюге келти-
ре, сабийлени жалан да игилик, ахшылыкъ этерге юйретейик.